

Aan de ketting

Arko Oderwald, Koos Neuvel en Willem van Tilburg

Het is haast niet te geloven dat tot in het begin van de twintigste eeuw nu als zeer gevaarlijk beschouwde en zeer illegale roesmiddelen als opium, morfine, cocaïne en heroïne vrij makkelijk en legaal te krijgen waren. En misschien is het nog merkwaardiger dat in het grootste deel van de westerse wereld dat nog steeds geldt voor alcohol. Wie zich daarover verbaast, doet dit waarschijnlijk omdat de verslavende en verwoestende uitwerking van deze middelen zo evident is.

Dat is geen modern inzicht. Deze negatieve consequenties waren al ver voordat de meeste middelen werden verboden, algemeen bekend. Beaudelaire schrijft daarover in het midden van de negentiende eeuw. Maar ook was bekend dat sommige roesmiddelen, zeker op de korte termijn, de waarneming konden verscherpen en vooral: de menselijke creativiteit konden bevorderen. Roes- en genotsmiddelen kunnen natuurlijk voor velen een weldaad vormen, maar er lijkt ontegenzeggelijk een concentratie van creatieve gebruikers te zijn in de kunst, waaronder vele schrijvers en musici. In dit boek worden daarvan een flink aantal voorbeelden gegeven, voorbeelden die moeiteloos zijn aan te vullen met vele andere.

Roes- en genotsmiddelen kunnen daarnaast fysieke en levenspijn maskeren en verlichten, en sterker nog, genot haast ter plekke bewerkstelligen. Ook daarvan zijn een aantal voorbeelden opgenomen in dit boek.

Maar zoals gezegd, dit is maar één kant van het gebruik van deze middelen. De afhankelijkheid die vrijwel altijd gaat optreden gaat vroeger of later zijn tol eisen. Middelen die aanvankelijk de creativiteit bevorderen, de waarneming scherpen of pijnen verlichten, worden niet alleen onmisbaar om te kunnen leven, maar bewerkstelligen uiteindelijk het omgekeerde van deze zegeningen. De creativiteit droogt langzaam op, de pijn kan niet meer onderdrukt worden, de waarneming wordt leeg en betekenisloos. Bij deze twee kanten van de meeste genots- en roesmiddelen hoort een tegengestelde waardering. Wat zouden we graag de lusten, maar niet de lasten van genotsmiddelen willen ondergaan! Tragisch genoeg gaan ze echter hand in hand.

Minstens zo interessant is dat er heden ten dage scherpe debatten worden gevoerd of verslaving nu een (hersens)ziekte moet worden genoemd waar je aan lijdt, dan wel het resultaat is van een wilszwakte, waar je zelf verantwoordelijk voor bent. In meer dan de helft van de bijdragen in dit boek speelt dit thema een onderliggende, maar vaak bepalende rol. Dat is ook begrijpelijk, omdat de morele betekenis van deze verklaringen van verslaving enorm verschilt: of je bent slachtoffer, of je bent dader. In het eerste geval ben je een (onmondige) zieke die aandacht, behandeling en medische zorg nodig heeft, in het andere geval ben je een slappeling die alleen door een versterking van eigen wilskracht zijn slechte neigingen kan overwinnen. Wat beide benaderingen gemeen hebben is dat ze weinig oog hebben voor het genot en de positieve effecten van deze middelen.

Waar de medicus met de lasten wordt geconfronteerd (in de vorm van verslaafde patiënten), houdt de literator zich ook met de lusten bezig. De spanning tussen lusten en lasten, en tussen dader en slachtoffer, is bij hem of haar in goede handen. Maar ook een dokter zal in de behandeling niet erg ver komen als hij of zij geen begrip kan opbrengen voor de verlokkingen van de verslavende middelen.

In dit boek in de serie Literatuur en Geneeskunde wordt het thema verslaving nader onderzocht. Hoewel we in onze tijd aan de lopende band aan van alles verslaafd schijnen te kunnen raken, heeft de redactie gemeend het grootste deel van het boek te reserveren voor de klassieke verslaving aan middelen: alcohol, morfine, cocaïne, heroïne, opium, hasjiesj en tabak. Kenmerkend voor verslaving aan deze middelen is dat de verslaving een gevolg is van de combinatie tussen individueel gedrag en de biologische eigenschappen van het middel. En binnen deze groep verslavingen gaat de meeste aandacht uit naar alcohol, hetgeen ook epidemiologisch goed te verdedigen valt. Een klein deel van het boek is gereserveerd voor overige verslavingen, zoals eten, bibliomanie en voyeurisme. Tenslotte gaat een viertal essays over vragen van algemene aard die met verslaving in verband te brengen zijn, zoals hoe verhoudt verslaving zich tot de vrije wil, een korte geschiedenis van verslaving en wat is de praktijk van het afkicken.

De meeste essays hebben fictie als uitgangspunt. Dat kan zijn een boek, een film of poëzie. Omdat sommige schrijvers hun eigen ervaring met verslaving doen neerslaan in hun werk gaan er een aantal essays over de biografische wortels van een boek of gedichten waarin verslaving een hoofdrol speelt. En omdat verslaving een thema is dat de gehele kunst doortrekt, gaan er ook een tweetal essays over verslaving in de muziek van de twintigste eeuw. Naast de essays zijn er een viertal originele prozafragmenten, een en twintig gedichten en vijf songteksten verspreid over het boek opgenomen.

De 27 auteurs van de 29 essays hebben uiteindelijk in overleg met de redactie een persoonlijke keuze gemaakt om over een bepaald thema, boek, film of schrijver te schrijven. Naar wij hopen biedt het geheel desalniettemin een redelijk representatief inzicht in de voor- en nadelen van de klassieke verslaving.